במושב האחורי: המהפכה המשטרית מסיגה לאחור זכויות נשים

הממשלה ה-37 של מדינת ישראל החלה מיד עם הקמתה ביום 29.12.22 בפעילות מואצת של חקיקה, שמשמעותה מהפכה משטרית המשנה באופן יסודי את יחסי הכוחות בין הרשות המבצעת לרשות השופטת.[1] מטרתה המוצהרת של החקיקה היא להחליש את הרשות השופטת ולפגוע ביכולתה לבחון את החלטותיה של הרשות המבצעת. יש לציין כי החקיקה המוצעת אינה מחזקת את הרשות המחוקקת, ואף אינה מעגנת באופן כלשהו זכויות אדם ואזרח במדינה. במצב זה, יש חשש משמעותי לפגיעה בזכויותיהן של קבוצות מיעוט שונות.

בנייר עמדה זה נבקש להפנות זרקור לפגיעות הרבות בזכויות נשים, על סמך ניתוח של החקיקה שכבר מקודמת כחלק מהתוכנית להחלשת מערכת המשפט, וכן של הצעות חקיקה נוספות של הקואליציה והחלטות שקיבלה הממשלה מאז הקמתה.

1. החקיקה להחלשת מערכת המשפט

הצעות החוק הראשונות שקידמה הממשלה ועברו להכנה לקריאה ראשונה הן תיקונים בחוק יסוד: השפיטה ובחוק בתי המשפט.[2] ההצעות עוסקות בהרכבה ובפעילותה של הוועדה לבחירת שופטים, בסמכותו של בית המשפט לבקר חוקי יסוד, וכן בפסקת ההתגברות ובאפשרות לפסול חוקים רגילים. תהליכי החקיקה בנושאים הללו מתקדמים בימים אלה באופן מואץ.

שינוי הרכב הוועדה לבחירת שופטים

בתאריך 21.2.23 אישרה הכנסת בקריאה ראשונה את ההצעה לתיקון חוק יסוד: השפיטה שנועדה להבטיח רוב של הממשלה בוועדה למינוי שופטים. השינוי המוצע כולל את החלפת שני שופטי העליון בוועדה, שנבחרו בידי שופטי העליון המכהנים, לשני שופטים בדימוס שייבחרו בידי שר המשפטים; הגדלת מספר השרים בוועדה לשלושה; והגדלת מספר חברי הכנסת בוועדה לשלושה, כך ששניים מהם הם נציגי הקואליציה. עוד מוצע כי הרוב הנדרש לשם בחירת שופט.ת יהיה חמישה בלבד (שהוא מספר נציגי הקואליציה בוועדה), במקום שבעה, וכי תבוטל החברות של נציגי לשכת עורכי הדין בוועדה.

משמעות ההצעה היא כי מינוי השופטים בהכרח יהיה פוליטי ונתון להחלטת הממשלה. **בנסיבות כאלה האפשרות למנות שופטים מקצועיים בכלל ובפרט לקדם מקצוענות בכס השיפוט שמעניקה מקום שווה לנשים שופטות נעשית קלושה או משנית לאינטרסים הפוליטיים.**

---

[1] יעל פרידסון, לוין: נעביר פסקת התגברות ברוב של 61 ח"כים ונשנה את אופן בחירת השופטים, **הארץ** (4.1.2023).

[2] נעה שפיגל, אושר בקריאה ראשונה: הקואליציה תבחר שופטים, בג"ץ לא יוכל לפסול חוקי יסוד, **הארץ** (21.2.23).

בנוסף, במצב כיום יש דרישה כי אחת הנציגות מכל קבוצה בוועדה (שופטים, שרים, חברי כנסת, עורכי דין) תהיה אישה, כך שמספר הנשים בוועדה לא יפחת מארבע. **בהצעת החקיקה פחת מספר הקבוצות המיוצגות בוועדה מארבע לשלוש (כבר אין ייצוג לעורכי הדין), ובהתאם גם המספר המינימלי של נשים בוועדה פחת מארבע לשלוש. הפחתה זו מהווה פגיעה בייצוג לנשים בוועדה לבחירת שופטים – רק שלוש מתוך תשעת חברי הוועדה.**

צמצום הביקורת השיפוטית על דברי חקיקה

תיקוני החקיקה שמקדמת הממשלה ואושרו גם הם בקריאה טרומית ובקריאה ראשונה, מציעים הסדר חדש לפסילת חוק בידי בית המשפט, שמצמצם באופן דרסטי את סמכויותיו ובעצם מאיין את האפשרות לביקורת שיפוטית.[3] עיקרי ההסדר הם: (1) לבית המשפט לא תהיה סמכות לדון – במישרין או בעקיפין – בשאלת תוקפו של חוק יסוד, ולהחלטתו בעניין זה לא יהיה תוקף; (2) סמכות בית המשפט לפסול חוק תוגבל למקרים אשר בהם החוק הנפסל סותר באופן מהותי הוראה מפורשת בחוק יסוד; (3) המותב בדיון יכלול את כל שופטי בית המשפט העליון (15 במספר) למעט שופט שנמנע ממנו לשבת במותב; (4) ההחלטה על ביטול החוק חייבת להתקבל על דעת ארבע חמישיות משופטי ההרכב.

בנוסף, בית המשפט לא יוכל לבטל חוק אם התקיימו בו כל התנאים הבאים: (1) החוק כלל פסקת התגברות; (2) הוא התקבל ברוב של חברי הכנסת בשלוש קריאות; (3) טרם חלפה שנה מסיום כהונתה של הכנסת שחוקקה את החוק, או שחלפה שנה, אך הכנסת שאחריה אישרה את החוק ברוב חבריה.

יוזכר כי באין חוקה או מגילת זכויות למדינת ישראל, רבות מזכויות האדם והאזרח שהוכרו כזכויות יסוד בדין הישראלי הן זכויות "נגזרות", כלומר שבתי המשפט הכירו בהן על בסיס חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. בין זכויות נגזרות אלו נמצאת הזכות לשוויון, שאינה מעוגנת בחוק יסוד, וכן חופש הביטוי, הזכות להליך הוגן, הזכות לחיי משפחה, חופש התנועה, והזכות לבחור ולהיבחר.

עוד יוזכר כי בשיטת המשטר בישראל, לשם כינון ממשלה דרוש לקואליציה רוב בכנסת. מכאן שהדרישה לתמיכת רוב חברי הכנסת בדבר חקיקה כלשהו תתמלא באופן כמעט אוטומטי לגבי כל הצעת חוק שקיבלה את אישור ועדת השרים לענייני חקיקה.

משמעות ההצעה היא כי באמצעות הכנסת פסקת התגברות לנוסחו של חוק, ובתמיכת רוב רגיל, יוכלו חברי הכנסת לשלול את אפשרותו של בית המשפט להגן על אזרחי המדינה מפני פגיעה אנושה בכל אחת מזכויות אלו: הזכות לשוויון, חופש הביטוי, הזכות לחיי משפחה, הזכות להליך הוגן, חופש התנועה והזכות לבחור ולהיבחר.

חמור מכך, גם במקרים שבהם הכנסת לא כללה פסקת התגברות בחוק הפוגע אנושות באחת מהזכויות שהוזכרו, עדיין תידרש הכרעה רוב כמעט מוחלט של שופטי בית המשפט העליון לשם פסילת החוק.

[3] חן מענית ומיכאל האוזר טוב, אושרו בטרומית: החוק שיכשיר את מינוי דרעי והתגברות הכנסת על פסילת חוקים בבג"ץ, **הארץ** (22.2.23).

ברי כי דרישה זו הופכת את הביקורת השיפוטית לכמעט בלתי אפשרית למימוש, אפילו במקרה שבו החוק פוגע באופן אנוש בזכויות אדם.

ולבסוף, הצעת החקיקה אינה כוללת מגבלה כלשהי על אפשרותה של הכנסת לחוקק מחדש חוק שנפסל פה אחד בידי 15 שופטי בית המשפט העליון משום שסתר באופן מהותי זכות המנויה בחוק יסוד. כלומר, אפילו במקרה הנדיר אשר בו יחליטו 15 שופטים פה אחד כי יש לבטל חוק הפוגע אנושות בזכות המנויה בחוק יסוד, תוכל הכנסת לחוקק מחדש את החוק ברוב רגיל, ולהוסיף בנוסחו החדש פסקת התגברות, ואז יהיה החוק חסין מפני ביקורת שיפוטית.

הצמצום – עד כדי איון – של הביקורת השיפוטית על דברי חקיקה מסוכן מאוד לנשים. מאבקן של הנשים בישראל לשוויון מתבסס על אבני דרך של פסקי דין מכוננים, אשר הורו פעם אחר פעם למדינה על רשויותיה השונות לאפשר לנשים גישה למוקדי השפעה, למשל בוועדה למינוי דיינים או בדירקטוריונים של חברות ממשלתיות; להפסיק את דחיקת רגליהן מתפקידים יוקרתיים בצבא, למשל קורס טיס; להפסיק את השתקתן, למשל בתחנת הרדיו "קול ברמה"; למתן את הפלייתן בבתי הדין הרבניים, למשל בחלוקה הוגנת של הרכוש בגירושים, ובהחלטה שחלוקת הרכוש אינה מותנית ב"נאמנות מינית". פסילת חוקים מפלים או הפוגעים בזכויות יסוד היא חיונית, במיוחד לנוכח העובדה שלישראל אין חוקה משוריינת או מגילת זכויות.

האפקט המצטבר של הצעות החוק לשינוי המשטר

מכלול ההצעות שפורטו מעלה כבר נמצאות בתהליך חקיקה ועברו להכנה לקריאה ראשונה בוועדת החוקה, חוק ומשפט. הצעות נוספות כוללות למשל את שינוי המעמד של הייעוץ המשפטי במשרדי הממשלה ואת ביטול עילת הסבירות. עילת הסבירות הינה עילה מוכרת ורווחת במדינות שונות בעולם, ובאמצעותה מבצעים בתי המשפט ביקורת על הרשות המנהלית. משמעות המונח "סבירות" היא כי על הרשות המנהלית נחה החובה לנהוג בהגינות, וכי לצורך קבלת החלטות על הרשות לשקול את כלל השיקולים הרלוונטיים, ולערוך ביניהם איזון ראוי. בישראל כיום עילה זו אינה מופיעה בלשון החוק אלא בפסיקת בתי המשפט בלבד.

ביטול עילת הסבירות יפגע בנשים, שכן לא יהיה מנגנון שבאמצעותו תוכלנה נשים לתקוף החלטות ממשלה או החלטות של רשויות שונות. כך, במקרים של החלטות מפלות נגד נשים; או החלטות המעניקות קדימות לרגשות של ציבורים שונים על פני זכויות נשים; או במקרים של הימנעות של הרשות מלבצע פעולות לקידום נשים ולמימוש זכויותיהן, לא יהיה בנמצא מנגנון שדרכו נשים יוכלו לדרוש להגן על זכויותיהן באמצעות הפיכת ההחלטה.

במצטבר, הצעות החוק הללו מביאות לכדי צמצום משמעותי של הכלים העומדים לרשות מערכת המשפט לשם הגנה על זכויותיהן של אזרחיות ישראל. כמו כן, בהצעות החקיקה לא מוצע מנגנון חלופי

לבית המשפט שבאמצעותו תוכל אזרחית להיאבק בהחלטות הממשלה המפלות אותה לרעה או הפוגעות בזכויותיה, או בחקיקה השוללת ממנה זכויות יסוד.

כך, אזרחיות המדינה יעמדו מול שוקת שבורה אם וכאשר יועלו הצעות חקיקה הרומסות ברגל גסה את זכויותיהן היסודיות לחופש ביטוי, לשוויון, להליך הוגן, לחיי משפחה, לחופש תנועה וכן לבחור ולהיבחר. זאת בשעה שקיים חשש אמיתי כי הצעות מסוג זה יקודמו על יד הממשלה, בהתאם להסכמים הקואליציוניים שעליהם חתם ראש הממשלה, בנימין נתניהו, מול שותפותיו הקואליציוניות, אשר בהן שתי מפלגות המדירות נשים משורותיהן.

2. פגיעה בייצוג נשים במוקדי קבלת ההחלטות

בד בבד עם ההליך המואץ לחקיקת החוקים הכלולים בהצעות החקיקה לשינוי שיטת המשטר, נעשו שינויים בולטים בחלק ממשרדי הממשלה, אשר יש בהם כדי לפגוע בנשים, במעמדן, או בזכויות שלהן בכלל תחומי החיים, כתוצאה מהפגיעה בייצוגן.

ייצוג נשים במוקדי קבלת החלטות מבטיח כי האינטרסים של נשים כקבוצה באוכלוסייה יישמעו, ויילקחו בחשבון בתהליכי קביעת מדיניות וקבלת החלטות. בהיעדר ייצוג, עשויות להתקבל החלטות שאינן מביאות בחשבון את המאפיינים הייחודיים של נשים כקבוצה, או את הצרכים הנובעים ממאפיינים אלו. עם התחלפות השלטון, פחת מאוד מספר הנשים בממשלה החדשה, בכנסת ובראשות ועדותיה, וכן בניהול המשרדים הממשלתיים.

בכנסת הנוכחית מכהנות שלושים חברות כנסת, שהן 25% מכלל חברי הכנסת, ואולם בקרב סיעות הקואליציה שיעור הנשים הוא 14% בלבד (תשע מתוך 64). זאת, משום שבקואליציה חברות שתי מפלגות שאינן מתירות לנשים להיבחר לרשימותיהן לכנסת.

הממשלה הנוכחית מונה שלושים שרים, ומתוכם רק שש שרות. מלבד מירי רגב, אשר מונתה לתפקיד שרת התחבורה, מונו הנשים בממשלה לתפקידים מינוריים, ובחלקם אף מומצאים. עם כניסתם למשרדי הממשלה, מינו השרים מנכ"לים חדשים למשרדים, ומתוך 33 מנכ"לים שמונו למשרדים אלה לא מונתה אפילו אישה אחת. בכנסת הנוכחית קיימות 25 וועדות (15 קבועות ועוד עשר מיוחדות). רק בראשן של ארבע מהן עומדת אישה.

הפחתת הייצוג לנשים בכל מוקדי קבלת ההחלטות וניהול המדינה יביא באופן ודאי לצמצום ההתחשבות במאפיינים הייחודיים של חיי הנשים בישראל; לצמצום הייצוג של האינטרסים שלהן בקביעת מדיניות ובהצעות חקיקה; לפגיעה בזכויות נשים; ולצמצום הניסיונות לקידום שוויון מגדרי בחברה בישראל.

3. חוקים נוספים הפוגעים בנשים

כפי שהראינו לעיל, משמעותו של צבר החקיקה לשינוי שיטת המשטר היא כי אין בנמצא מנגנונים שלטוניים המאפשרים להתגונן מפני חוק או החלטה שלטונית הפוגעים בזכויותיה של האזרחית, או המפלים אותה לרעה. בנוסף קיים חשש שזכויות נשים יישארו שקופות עוד יותר ולא יילקחו בחשבון בהקשרים שונים של חקיקה, תכנון ויישום החלטות ממשלה שונות, לנוכח הירידה המשמעותית בייצוג נשים בכנסת, בממשלה, במשרדי הממשלה, וכפי שנראה בהמשך – גם בחברות הממשלתיות.

במצב זה, יכולתן של נשים להיאבק כנגד הצעות חוק או החלטות שלטוניות הפוגעות בזכויות נשים – בין שפגיעה ישירה ובין שפגיעה עקיפה – היא מועטה מאוד.

זהו ההקשר שנלקח בחשבון בניתוח הצעות החקיקה של הקואליציה ובניתוח החלטות שונות של רשויות השלטון, מאז השבעת הממשלה הנוכחית. להלן ננתח יוזמות חקיקה והחלטות שלטוניות שונות, הפוגעות בנשים באופן ישיר או עקיף, ואשר אם תעבור המהפכה המשטרית – לא תהיה דרך לבטל את פגיעתן הרעה.

אי-חידוש החוק המאפשר לדיירי הדיור הציבורי לרכוש את דירותיהם במחיר מוזל

בישראל, כמו במדינות רבות, שיעורן של הנשים בקרב העניים גבוה משיעורן באוכלוסייה הכללית. כך, בשנת 2021 הייתה תחולת העוני של גברים כ-18%, בעוד תחולת העוני של נשים הייתה כ-23%; בנוסף בשנה זו 22,000 משפחות שבראשן עמד הורה עצמאי קיבלו קצבה להבטחת הכנסה ו-95% מתוך משפחות אלה הן כאלה שבראשן נשים.[4] בשנת 2020 היו כ-80,000 יותר נשים מגברים בקרב הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים של משרד הרווחה והביטחון החברתי.[5]

בנוסף, משקי הבית שבראשם עומדת אישה מהווים 35% ממשקי הבית בישראל, אך שיעורם בקרב משקי הבית המוגדרים בעוני או בקרבת עוני גדול מייצוגם באוכלוסייה, ועומד על כ-42% וכ-43%, בהתאמה.[6] על נתונים אלו יש להוסיף את העובדה שבשנת 2019 שיעור משקי הבית ללא בעלות על דירה בקרב העשירון התחתון (לפי הכנסה) עמד על כ-58%, ושיעור משקי הבית ללא דירה הלך והצטמצם עם העלייה בהכנסה.[7]

---

[4] הביטוח הלאומי, לקראת יום האישה הבינלאומי – כ-23.1% מהנשים הן עניות לעומת 18.2% מהגברים, **אתר הביטוח הלאומי** (7.3.22).

[5] הגר צמרת-קרצ'ר ויוליה בסין, מספר הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, לפי מגדר (נתוני למ"ס בעיבוד צוות המחקר של מדד המגדר), **יודעת – מרכז ידע נשים ומגדר** (נשלף ב-7.3.23).

[6] שלמה סבירסקי, אביב ליברמן, אתי קונור-אטיאס, קרבת העוני: סיכון לעוני, סיכוי להצטרפות למעמד הבינוני, **מרכז אדוה** (פברואר 2019).

[7] שלמה סבירסקי, אתי קונור-אטיאס, ברברה סבירסקי, שני בר-און ממן, ירון הופמן-דישון, אביב ליברמן, תמונת מצב חברתית 2022: מגפת אי-השוויון נמשכת, **מרכז אדוה** (מאי 2022).

בשנת 1998 נחקק חוק הדיור הציבורי – זכויות רכישה, אשר אפשר לדיירי הדיור הציבורי לרכוש את הדירה בה אשר הם משתכנים בהוזלה משמעותית.[8] החוק נועד לאפשר למשפחות בעלות הכנסה נמוכה באופן משמעותי בעלות על נכס והורשה שלו, מתוך תפיסה שלפיה צמצום פערי הבעלות על נכסי נדל"ן תביא לצמצום פערים כלכליים בדור הבא.

זהו ההקשר הרחב שבו יש לבחון את החלטתו של שר השיכון והדיור החדש, יצחק גולדקנופף, שלא להאריך את תוקפו של החוק. החלטה זו לא רק פוגעת במשפחות בעוני שנאבקות להגיע לבעלות על דירה, אלא היא גם עיוורת לפגיעה שהיא מסבה לנשים.

במצב הנוכחי, כאשר שיעורן של נשים בקרב העניים הוא גבוה משיעורם של גברים, וכאשר משקי בית שבראשם עומדת אישה סובלים מעוני או מקרבת עוני למעלה משיעורם באוכלוסייה, ברי כי החלטה להפסיק הטבה בתחום הדיור, שנועדה לצמצם את העוני בדור הבא, פוגעת יותר בנשים.

שינוי התבחינים לקבלת רישיון נשק

בשנת 2018 שונו התבחינים לקבלת רישיון נשק ביוזמתו של השר לביטחון הפנים דאז, גלעד ארדן, באופן שמרחיב את ההגדרה "שירות בכוחות הביטחון" לשירות בצה"ל ברמה של רובאי 07 ומעלה, כך שמספרם של הזכאים לרישיון נשק עלה מאוד.

בין השנים 2016-2019 עמד מספרן של הנשים שנרצחו בנשק חם על 8 נשים בממוצע מדי שנה. בשנת 2020 נרצחו 12 נשים בנשק חם.[9] מתוכן, שבע נשים נרצחו בנשק בלתי מורשה וחמש נשים נרצחו בנשק ברישיון (פי 2.5 ממספרן הממוצע של הנרצחות בנשק ברישיון בארבע השנים הקודמות).[10]

חרף נתונים אלו, בסוף ינואר 2023, לאחר ששבעה ישראלים נרצחו בפיגוע, הודיע הקבינט המדיני-ביטחוני בממשלה כי יפעל לזרז הליכי קבלת רישיון נשק לאזרחים.[11] באופן מידי נרשמה עלייה חדה במספרם של מבקשי רישיונות לנשק.

ישנו חשש מבוסס כי העלייה במספרם של כלי נשק במרחב הביתי יביא לעלייה ברצח נשים בנשק חם, ולירידה משמעותית בביטחונן של נשים הסובלות מאלימות במרחב הביתי.

---

[8] חוק הדיור הציבורי (זכויות רכישה), תשנ"ט-1998 (פורסם בנבו).

[9] נתונים, **אתר האקדח על שולחן המטבח** (נשלף ב-7.3.23).

[10] עדכון משולחן המטבח, **האקדח על שולחן המטבח ואשה לאשה חיפה** (30.9.21).

[11] יהונתן ליס, יהושע (ג'וש) ברייר ויניב קובוביץ, החלטות הקבינט: שלילת זכויות ממשפחות מחבלים והרחבת מתן הרישיונות לכלי נשק, **הארץ** (28.1.23).

4. הפגיעה הצפויה בנשים לנוכח ההסכמים הקואליציוניים

להלן נסקור כמה מהסעיפים בהסכמים עליהם חתמו מפלגות הקואליציה עם בנימין נתניהו לצורך הקמת הממשלה. סעיפים אלו – גם אם לא יתממשו במלואם – מהווים תמרורי אזהרה לגבי הכיוונים שאליהם מבקשות מפלגות הקואליציה להוליך את מדינת ישראל, בהסכמת ראש הממשלה נתניהו.

אי-הצטרפות לאמנת איסטנבול – התחייבות לא לפעול נגד אלימות כלפי נשים

בין השנים 2016-2020 נרצחו בישראל 122 נשים, כ-40% מהן בידי בן זוגן; בשנת 2020 נפתחו במשטרת ישראל 20,326 תיקי חקירה בגין אלימות בני זוג, כאשר ב-83% מהתיקים הנפגעת הייתה אישה;[12] על פי דוח מבקר המדינה, בשנת 2019 רק אחד מכל חמישה גברים שנגדם נפתח תיק במשטרה קיבל טיפול במרכז ייעודי לטיפול בגברים אלימים, וכ-60% מהגברים שנזקקו לטיפול לא קיבלו מענה.[13] ההקשר הנכון לקריאת נתונים אלה הוא הקשר ההדוק שבין אלימות מגדרית כנגד נשים לבין היעדר שוויון בין נשים לגברים – בבית, בשוק העבודה ובגישה למשאבים ציבוריים. נכון להיום, מדינת ישראל אינה מצליחה לקדם מדיניות אחודה לצמצום האלימות המגדרית, ואינה מצליחה לתאם בין כלל הגורמים הנדרשים לשם קידום מדיניות שכזו.

בשנת 2014 נכנסה לתוקף אמנת איסטנבול – אמנה בינלאומית למאבק באלימות כלפי נשים ולמאבק באלימות במשפחה. האמנה מבהירה כי אלימות כנגד נשים ואלימות במשפחה אינן עניין "פרטי", אלא תופעות שלמדינה יש חובה למגר, באמצעות מדיניות מקיפה ומשולבת. בבסיס האמנה ארבעה עקרונות: מניעה, הגנה, העמדה לדין וניטור. מאז כניסתה של האמנה לתוקף, חתמו עליה כ-40 מדינות, ולמעלה מ-30 כבר אישררו אותה.

בסעיף 106 להסכם הקואליציוני של ראש הממשלה, בנימין נתניהו, מול מפלגת "הציונות הדתית" בראשות בצלאל סמוטריץ', הוסכם כי "הממשלה לא תאשר את ההצטרפות לאמנת איסטנבול". הסכמה זו מבהירה כי הממשלה הנוכחית אינה רואה בתופעת האלימות המגדרית בעיה בוערת הדורשת מענה מקיף, ומלמדת כי גם בשנת 2023 אין בכוונתה של הממשלה לפעול לצמצום התופעה.

[12] ג'רי אלמו קפיטל, היום הבין-לאומי למאבק באלימות כלפי נשים: ריכוז נתונים על אלימות במשפחה בדגש על אלימות כלפי נשים, **מרכז המחקר והמידע של הכנסת** (21.11.21).

[13] הדר גיל-עד, אין תקציב, אין הכשרה ואין טיפול מונע: המחדל במאבק באלימות במשפחה, **ynet** (30.6.21).

תיקון חוק איסור הפליה במוצרים ובשירותים כך שתותר הדרת נשים

בסעיף 97 להסכם הקואליציוני בין ראש הממשלה, בנימין נתניהו, למפלגת הציונות הדתית, וכן בסעיף 91 להסכם של בנימין נתניהו עם מפלגת ש"ס, הוסכם כי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000 יתוקן, כך שתותר הפרדה מגדרית באירועי תרבות או לימודים של המעוניינים בכך.

הדרת נשים באקדמיה: כבר כיום מתקיימת הדרת נשים באקדמיה באצטלה של קידום חרדים ושילובם בחברה. מוסדות אקדמיים ספציפיים מקיימים לימודים בהפרדה מגדרית, כאשר מרצים גברים יכולים להרצות בפני סטודנטים ובפני סטודנטיות, בעוד מרצות מנועות מלהרצות בפני סטודנטים. באופן דומה, יש דרישה להפרדה מגדרית בזמן ובמרחב, כך שהשימוש בספרייה, בקפיטריה ובשאר המשאבים במוסדות האקדמיים יחולקו בין נשים וגברים, כדי שגברים לא ייאלצו להיחשף למראה של אישה או לקולה. מכאן שהדרישה של גברים למרחב נקי מנשים מתפרש גם לשירותי האדמיניסטרציה, הספרייה והקפיטריה, כאשר לגברים מותר לספק שירותים לסטודנטים ולסטודנטיות, אך נשים מנועות מהספקת שירותים לסטודנטים גברים. מאליו מובן כי במוסדות שבהם מתקיימים מסלולים נפרדים לגברים ולנשים יש העדפה להעסקת גברים כמרצים וכאדמיניסטרטורים, שכן – בשונה מנשים – הם מסוגלים להעניק שירות לכל. הפליה זו בקבלה לעבודה היא פועל יוצא של קבלת הדרישה להעניק לגברים המעוניינים בכך מרחב נקי מנשים.

בנוסף לכך, בדיונים בבית המשפט העליון בעתירתה של ד"ר יופי תירוש נגד המל"ג הוברר כי השירותים הנפרדים שניתנו לגברים ולנשים במוסדות שקיימו לימודים בהפרדה לא היו שווים, וגברים זכו לתנאים עדיפים. כך, במקרים מסוימים גברים זכו ליותר ימים בספרייה; הבחירות למועצת הסטודנטים התקיימו ביום לימודים של הגברים; הגברים זכו לשטח רב יותר מן החצר; ובמקרה מסוים החצר גודרה כך שהברזייה הייתה בצד של הגברים. בנוסף, במקרים מסוימים התקיים שיעור משותף לגברים ולנשים, שישבו בהפרדה בכיתה. במקרים מסוימים ישבו הנשים מאחור – רחוקות יותר מהמרצה, ובמקרים אחרים הפרידה בין הצדדים מחיצה, כאשר הצד של הגברים היה גדול יותר, והמרצה היה מולו, בעוד הנשים הורחקו לצד הכיתה, במקום שבו יכולתן להשתתף בשיעור הייתה פחותה.[14]

ברי כי הפליה כה בוטה בתנאי הלימוד מביאה לפגיעה קשה בשוויון של נשים באקדמיה, ובנגישות של סטודנטיות להשכלה גבוהה איכותית. יש לציין כי הימנעות מהצבת מרצות בפני סטודנטים גברים פוגעת לא רק בחופש העיסוק של המרצות, אלא גם באיכות השכלתם של הסטודנטים, כאשר הם אינם זוכים ללמוד ממומחית בתחומה, ותחת זאת מקבלים מרצה שנבחר בשל היותו גבר, גם אם מומחיותו בתחום פחותה.

[14] בג"ץ 6500/17 ד"ר יופי תירוש נ' המועצה להשכלה גבוהה.

כיום, קיומם של מסלולים נפרדים לגברים ולנשים, כמו גם הפרדה מגדרית בזמן ובמרחב, אינם מהווים סטנדרט באקדמיה, ורוב האוניברסיטאות והמכללות המובילות פסלו את רעיון ההפרדה המגדרית בתוך האקדמיה.

עם זאת, המוסדות האקדמיים שהסכינו עם הפליית נשים זו קיבלו ומקבלים תמריצים כלכליים להמשיך ולעשות כן, מתוך תפיסה אשר לפיה הפגיעה החמורה בשוויון מגדרי היא משנית לתכליות אחרות (הגם שקיום אקדמיה בהפרדה פוגעת גם באיכות האקדמיה). **יש להניח כי תיקון חוק איסור הפליה במוצרים ובשירותים, כך שהדרת נשים באקדמיה לא תיחשב עוד להפליה, תרחיב את אפשרויות ההדרה באקדמיה ותצמצם את ההתנגדות של מוסדות אקדמיים לקיים הדרת נשים בתחומם.**

הדרת נשים באירועי תרבות ציבוריים: בדומה למאפייני ההפרדה בין המינים באקדמיה, גם הפרדה בין המינים במופעי תרבות מובילה להפליית נשים. כך, מופעי תרבות המתקיימים בהפרדה מגדרית מתקיימים לעתים ללא נשים, ולעתים בתנאים נחותים לנשים (ישיבה מאחורי הגברים, רחוק מהבמה; או ישיבה מאחורי מחיצה המונעת קשר עם המופיעים והשתתפות במופע; או כניסת נשים מכניסה צדדית קטנה יותר). בנוסף, במופעי תרבות עוד יותר מאשר באקדמיה יש הפליה כלפי נשים מופיעות לעומת גברים מופיעים, כאשר נשים מנועות משירה או מריקוד, ובמופעים לקהל החרדי חזון נפרץ הוא במה ריקה לחלוטין מנשים – כולל בהצגות לכל המשפחה.

בדומה להדרת נשים באקדמיה, גם בעולם התרבות הפרדה והדרה מתקיימות כבר כיום, אך הן אינן מאפיינות את הזרם המרכזי בעולם התרבות. **ניתן להניח במידת ודאות גבוהה כי ביטול האיסור החוקי להפלות נשים במופעי תרבות יביא להתרחבותה של תופעת הדרת הנשים, ולהפלייתן של נשים בשיעורים גבוהים יותר – גם כמופיעות וגם כקהל במופעים. הדרה זו פוגעת פגיעה חמורה בפרנסתן של נשים מופיעות ובחופש העיסוק שלהן.**

תיקון חוק איסור הפליה במוצרים ובשירותים כך שיותר לעסק פרטי להימנע מאספקת שירות או מוצר בשל אמונה דתית

בסעיף 97 להסכם הקואליציוני של בנימין נתניהו עם מפלגת הציונות הדתית, וכן בסעיף 91 להסכם של בנימין נתניהו עם מפלגת ש"ס, הוסכם כי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000 יתוקן, כך שסירוב לספק שירות או מוצר בשל אמונה דתית לא יחשבו להפליה אסורה.

מנעד הסכנות שצופן תיקון שכזה לנשים הוא רחב מאוד. בקצה "הקל" מצויות צורות הפליה כגון הדרישה ללבוש "צנוע" לשם כניסה לבית עסק, או הנהגת שעות נפרדות או כניסות נפרדות לגברים ולנשים בבתי עסק או אף בסניפי קופות חולים בשכונות חרדיות. דרישות אלו אינן בגדר המלצה, או בקשת התחשבות; משמעותן היא איסור כניסה לנשים שבעל העסק או שלוחיו סברו שלבושן אינו "צנוע" מספיק; איסור כניסה לנשים בשעות מסוימות או דרך מעבר מסוים, והפנייתן לכניסה צדדית.

דרישות כאלו כבר מוכרות בציבור הישראלי, בעיקר בשכונות חרדיות. **ישנו חשש ממשי כי התיקון המוצע לחוק איסור הפליה יביא להתפשטות ההפליה של נשים בבתי עסק ברחבי הארץ, מתוך "בקשה" מנשים "להתחשב", כשבעצם אין מדובר בבקשה, או אף בהתחשבות, אלא בכפייה על נשים להצטמצם, להתכסות ולהיעלם.**

בקצה "הקשה" של מנעד הסכנות לנשים מתיקון החוק ישנם סיכונים חמורים לבריאותן של נשים באופן כללי, ובהקשר של ילודה ופריון באופן ספציפי. כך, בית מרקחת יוכל לסרב למכור קונדומים ואמצעים אחרים למניעת היריון; וגם תרופות להשראת הפלה – הניתנות במרשם בלבד; בתי חולים פרטיים יוכלו לסרב לטפל בנשים המבקשות לבצע הפסקת היריון.

מכאן כי תיקון החוק לאיסור הפליה, כך שניתן יהיה לסרב להעניק שירות או מוצר מטעמים דתיים, עלול לפגוע לא רק בשוויון ובכבוד האדם של נשים, אלא גם בזכותן לאוטונומיה על גופן, בזכותן לבריאות ואפילו בזכותן לחיים.

תיקון חוק איסור הפליה במוצרים ובשירותים כך שיאפשר יצירה וקיום של קהילות מגורים על רקע דתי

בסעיף 97 להסכם הקואליציוני של בנימין נתניהו עם מפלגת הציונות הדתית, וכן בסעיף 91 להסכם של בנימין נתניהו עם מפלגת ש"ס, הוסכם כי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000 יתוקן, כך שיאפשר יצירה וקיום של קהילות מגורים על רקע דתי. ניתן להניח כי התיקון נועד לאפשר לבעלי דירות שיחפצו בכך לסרב להשכיר דירות לערבים, לזוגות הומוסקסואלים, לחילונים, או לכל מי שאינם משתייכים לזרם האורתודוכסי ביהדות. בנוסף, חשוב להביא בחשבון כי **תיקון זה יאפשר לבעלי דירות לסרב להשכיר דירה גם לנשים גרושות או לאימהות יחידניות**.

ביטול נבחרת הדירקטורים

בשנת 2013, ביוזמת שר האוצר דאז, יאיר לפיד, הוקמה "נבחרת הדירקטורים" – רשימה של מועמדים ומועמדות לכהן כדירקטורים בחברות ממשלתיות. הרשימה הורכבה בידי רשות החברות הממשלתיות בהתאם לשיקולים מקצועיים כגון השכלה רלבנטית וניסיון, והשרים בחרו מתוכה את הדירקטורים לחברות הממשלתיות הכפופות להם, בהתאם להמלצת מבקר המדינה. הקמתה של "נבחרת הדירקטורים" נועדה לצמצם את תופעת המינויים הפוליטיים, להגביר את המקצועיות, ולעודד ייצוג הולם לנשים כדירקטוריות בחברות ממשלתיות. במסגרת האיתור בשנת 2013 נקבעה דרישת העדפה מתקנת לנשים ולא.נשים מהמגזר הערבי, כך שבסיום האיתור מנתה הרשימה כ-53% נשים, וכ-10% בני המגזר הערבי, כולל מספר קטן של נשים ערביות.

סעיפים 75-77 של ההסכם הקואליציוני של ראש הממשלה, בנימין נתניהו, מול מפלגת "הציונות הדתית" עוסקים בחברות ממשלתיות. סעיפים 75 ו-76 עוסקים בהכפפת החברות הממשלתיות למשרדי הממשלה (כלומר לשרים). נוסחו של סעיף 77 הוא: "כל סיעות הקואליציה יתמכו בממשלה ובכנסת בשינויי חקיקה נדרשים לביטול "נבחרת הדירקטורים", וכן ביטולן ועצירתן של ועדות איתור למיניהן".[15]

השילוב של הכפפת החברות הממשלתיות לשרים עם ביטולה של נבחרת הדירקטורים נועד לתת בידי השרים את הכוח והסמכות למנות את מקורביהם לדירקטוריונים של חברות ממשלתיות, ללא צורך בהצבתם של קריטריונים מקצועיים או אחרים.

בהתחשב במצב ששרר בדירקטוריונים של חברות ממשלתיות טרם הקמתה של "נבחרת הדירקטורים", ולנוכח הייצוג הדל כל כך לנשים במשרדי הממשלה (שרות ומנכ"ליות משרדים), יש חשש ממשי כי ביטול "נבחרת הדירקטורים" והפיכת המינוי לדירקטוריונים בחברות ממשלתיות למינוי פוליטי תסיג לאחור את הישגי "נבחרת הדירקטורים" בתחום של מינוי נשים לדירקטוריונים של חברות ממשלתיות. כך יפחת ייצוגן של נשים (של קולן, ושל האינטרסים שלהן) בדירקטוריונים של חברות ממשלתיות, ובהתאם תפחת ההתחשבות בצורכיהן של נשים גם במדיניות החברות הממשלתיות ובאופני פעולתן.

הרחבת סמכויות בתי הדין הרבניים למשפט האזרחי "בהסכמת שני הצדדים"

בסעיף 109 להסכם הקואליציוני של בנימין נתניהו עם מפלגת ש"ס הוסכם כי המדינה תסמיך את בתי הדין הרבניים לדון בדיני ממונות בהסכמת הצדדים, וייקבע כי לבתי הדין הרבניים סמכות שיפוט בעניינים אזרחיים, אם נתנו הסכמתם בכתב ואם לפחות אחד מהצדדים הוא יהודי. בנוסף, מעמדן של תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים יושווה למעמדן של תקנות סדר הדין האזרחי.

בהתאם להסכמות אלו, ביקש אריה דרעי להעלות לדיון בוועדת השרים לענייני חקיקה הצעת חוק להרחבת סמכויות בתי הדין הרבניים לכל העניינים האזרחיים, בהסכמת הצדדים, בתנאי שאחד הצדדים הוא יהודי.

קצרה היריעה מלתאר את כלל הסיכונים הנשקפים לנשים מהצעת חוק זו, ולכן נציע להלן כיווני חשיבה כלליים בלבד:

עצם הסמכת בתי הדין הרבניים לדון בעניינים אזרחיים מהווה פגיעה קשה בשוויון לנשים, שכן רק גברים יכולים לשמש כדיינים בבתי הדין הרבניים. לא זו אף זו, מערכת הדינים שעל פיה פוסקים הדיינים פותחה בידי גברים בלבד, ובחלקה מתייחסת לאישה כאל חפץ, או כאל יצור נחות.

[15] הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-37 בין סיעת הליכוד לבין סיעת הציונות הדתית בראשות בצלאל סמוטריץ, **אתר הכנסת** (28.12.22).

הסמכת בתי הדין הרבניים לדון בעניינים אזרחיים תאפשר להם לדון בענייני ממונות בין בני זוג על פי דין תורה – דבר שנמנע מבית הדין הרבני כבר בשנות ה-70 של המאה הקודמת. אז נקבע בבג"ץ כי על בתי הדין הדתיים להחיל את הדין האזרחי בבואם לדון בענייני ממונות בין בני זוג. זאת, משום ש**ההלכה היהודית היא פטריארכלית ומפלה נגד נשים באופן מובנה, כורכת בין זכאות לרכוש לנאמנות מינית של האישה בלבד, ומאפשרת לגברים סחטנות כלכלית תמורת גט. על פי ההלכה, אין אפשרות לשחרר אישה מנישואיה ללא הסכמת הגבר, בעוד ניתן לשחרר גבר מנישואיו גם ללא הסכמת האישה. הרחבת סמכותם של בתי הדין הרבניים תאפשר בעצם לעקוף את פסיקת בג"ץ, ותשיב לקדמותו את המצב אשר בו נשים מופלות לרעה מתוקף דינים מיושנים שאינם רואים בה אדם שווה זכויות.**

הסמכת בתי הדין הרבניים לדון בעניינים אזרחיים תאפשר להם דריסת רגל גם בעניינים הנתונים לסמכות בלעדית של בתי דין ייחודיים, למשל של בתי הדין לעבודה. יש לזכור כי דיני העבודה האזרחיים התפתחו לאורם של ערכים ליברליים והגנה על זכויות אדם ואזרח כגון זכות למנוחה ולפנאי; עוד הם מבטיחים זכויות פנסיוניות והפרשות שונות שאינן קיימות כלל בדין הדתי. בנוסף, הדינים האזרחיים מכירים ביחסי הכוח שעשויים להיווצר ביחסי עובד-מעביד, ועל כן הם מעניקים הגנות לעובדים אל מול מעסיקיהם. הגנות אלו על זכויות העובד אינן קיימות בדין הדתי.

הבדלי הכוח ביחסי עובד-מעביד עשויים לאיין את יכולתה של העובדת לסרב להתדיין בבית הדין הרבני במקרה של סכסוך עבודה, או אף לאלץ אותה להסכים שכל סכסוך עבודה יידון בבית הדין הרבני – כתנאי להעסקתה.

כמו בנוגע לישיבה מאחור בתחבורה הציבורית, וכמו בנוגע ללימודים בהפרדה מגדרית, **מהרגע שהאפשרות קיימת בחסות המדינה – יש חשש להפעלת לחץ מתוך הקהילה, להסכים או אף להעדיף את בתי הדין הרבניים. זאת, חרף העובדה שהדין הדתי מכיל צורות שונות של הפליה מובנית כנגד נשים, ואינו מתייחס להתפתחויות משמעותיות שחלו לאורך מאות שנים בזכויות האדם והאזרח, וכן בזכויות עובדים ובזכויות נשים.**

5. סיכום

כפי שהראינו לאורכו של מסמך זה, הצעות החקיקה שהממשלה מקדמת במרץ בימים אלה נועדו לבצע שינויים מהותיים במבנה המשטר במדינת ישראל. מטרתן להסיר את הפיקוח של בית המשפט על החלטות הממשלה, שממילא כבר שולטת בכנסת, וזאת מבלי לספק לאזרחיות בישראל כלים אחרים לשם התגוננות מפני פגיעה בזכויות האדם והאזרח שלהן.

אם תעבור המהפכה המשטרית, תשתחרר הממשלה מהחובה לדאוג לזכויות האדם והאזרח של כלל אזרחי המדינה, ושל קבוצות מיעוט חברתיות ובתוכן הנשים – שזכויות האדם והאזרח שלהן טרם הושוו במלואן לזכויותיהם של הגברים בישראל, בעקבות אופייה הדתי של המדינה. נשים בישראל עודן

נאבקות על הגנה מפני אלימות מינית; על ביטחון אישי במרחב הציבורי ובמרחב הביתי; על מקומן בשוק העבודה; ועל מקומן בשולחן שבו מתקבלות החלטות הנוגעות לחייהן, לבריאותן ולגופן.

מהלכי החקיקה לשינוי שיטת המשטר אינם מקודמים בחלל הריק, אלא מהווים את יריית הפתיחה לכהונתה של הממשלה ה-37, שהסיעות המרכיבות אותה הצהירו בהסכמים הקואליציוניים כי פניהן לצמצום זכויות הנשים בישראל, וליצירת הסדרים המפלים נגד נשים בכל תחומי חייהן.

לנוכח הסיכונים הממשיים שנסקרו בנייר עמדה זה, ולנוכח המהירות אשר בה מבקשות סיעות הקואליציה לחוקק את החוקים הכלולים בהצעות החקיקה, יש צורך דחוף וחובה אזרחית להתנגד להצעת החקיקה. נייר עמדה זה מצטרף לקריאות העולות מכל חלקי החברה בישראל בימים אלו לעצור את הרכבת הדוהרת. זהו צו חירום.